

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.7>

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Белов Д.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
<https://orcid.org/0000-0002-7168-9488>

Белова М.В.,

доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/0000-0003-2077-2342>

Белов Д.М., Белова М.В. Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина.

Вказується, особа в демократичній, правовій державі – це найвища соціальна цінність, яка відіграє вирішальну роль у всіх сферах матеріальній, політичній, соціальній, духовно-культурній життєдіяльності. При цьому, кожна особа індивідуальна, своєрідна, неповторна, унікальна. Її участь у діяльності правової держави залежить від матеріальних і духовних можливостей у використанні своїх суб'єктивних прав і добровільному виконанні своїх правових обов'язків. Правовий статус особи полягає у встановленні законодавством її прав, свобод, обов'язків, які представляють собою можливості, що перетворюються на дійсність за їх практичною реалізацією.

Автори висвітлюють окремі особливості конституційно-правового статусу інституту адвокатури. Визначено специфіку правової природи інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Встановлено місце та роль адвокатури серед інших органів державної влади.

Автори приходять до висновків, інститут адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина виступає одним із засобів для самообмеження державної влади шляхом створення та активного функціонування незалежного правозахисного інституту, що є активним актором процесу реалізації основної конституційної функції держави – реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правовий статус адвокатури дозволяє їй активно забезпечувати прав не тільки кожної особи, але і усього громадянського суспільства, ефективно реалізувати правозахисну функцію держави шляхом забезпечення на-

лежної взаємодії в діяльності органів державної влади та громадянського суспільства.

Основними ознаками адвокатури, що розкривають її сутність в механізмі надання правової допомоги є: 1) адвокатура виступає окремим правозахисним інститутом; 2) адвокатура активно взаємодіє з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства як рівноправний партнер в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина; 3) в межах професіонального обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати відіграють суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері.

Ключові слова: адвокатура, права людини, механізм захисту прав людини.

Belov D.M., Belova M.V. The role and place of the advocacy institute in the mechanism of protection of human and citizen rights and freedoms.

It is indicated that a person in a democratic, legal state is the highest social value, which plays a decisive role in all spheres of material, political, social, spiritual and cultural life. At the same time, each person is individual, original, unique, unique. Its participation in the activities of the legal state depends on the material and spiritual capabilities in the use of its subjective rights and the voluntary performance of its legal obligations. The legal status of a person consists in his rights, freedoms, and obligations established by legislation, which represent opportunities that turn into reality through their practical implementation.

The authors highlight certain features of the constitutional and legal status of the Institute of Advocacy. The specificity of the legal nature of the institution of advocacy in the mechanism of protection of human and citizen rights and freedoms is determined. The place and role of the legal profession among other state authorities has been established.

The authors come to the conclusion that the institution of advocacy in the mechanism of protection of the rights and freedoms of a person and citizen is one of the means for self-limitation of state power through the creation and active functioning of an independent human rights institution, which is an active actor in the process of implementing the main constitutional function of the state - the implementation and protection of rights and freedoms person and citizen. The constitutional and legal status of the bar allows it to actively ensure the rights of not only every person, but also of the entire civil society, to effectively implement the human rights function of the state by ensuring proper interaction in the activities of state authorities and civil society.

The main features of advocacy that reveal its essence in the mechanism of providing legal aid are: 1) advocacy acts as a separate human rights institution; 2) the bar actively interacts with state authorities and institutions of civil society as an equal partner in the mechanism of protection of human and citizen rights and freedoms; 3) as part of their professional duty to protect the rights and interests of their clients, lawyers play a significant role in the fair administration of justice. Being an active participant in the mechanism of law enforcement, occupying an independent place in the mechanism of justice, the bar performs (should perform) an important function of public control in this area.

Key words: advocacy, human rights, human rights protection mechanisms.

Постановка проблеми. Особа в демократичній, правовій державі – це найвища соціальна цінність, яка відіграє вирішальну роль у всіх сферах матеріальній, політичній, соціальній, духовно-культурній життєдіяльності. При цьому, кожна особа індивідуальна, своєрідна, неповторна, унікальна. Її участь у діяльності правової держави залежить від матеріальних і духовних можливостей у використанні своїх суб'єктивних прав і добровільному виконанні своїх правових обов'язків. Правовий статус особи полягає у встановленні законодавством її прав, свобод, обов'язків, які представляють собою можливості, що перетворюються на дійсність за їх практичною реалізацією [6].

Аналіз наукових публікацій. Досліджувана проблема була предметом досліджень ряду

науковців. Серед вчених, які вивчали окремі аспекти даної тематики, доцільно виокремити праці Н.М. Бойко, Т.Б. Вільчик, І.І. Задоя, В.В. Заборовського, К.Ю. Кармазіна, А.С. Михайлової, Н.О. Обловацької, А. Подолевої, М.Ю. Фурсової, Л.Ю. Чекмарьової та інших.

Метою даної статті є дослідження питання щодо специфіки роду та місця адвокатури в механізмі захисту прав людини. Основними **завданнями** автор ставить перед собою: розкрити позиції вітчизняних та зарубіжних науковців щодо переваг та недоліків інституту адвокатури, з'ясувати точки зору законодавців зарубіжних країн щодо необхідності його конституційного закріплення.

Виклад основного матеріалу. Можливості прав і свобод перетворюються на дійсність не тільки завдяки їх використанню громадянами, але і, як відзначають Е. Лукашева і В. Кудрявцев – за рахунок забезпечення з боку держави всіма необхідними матеріальними, соціальними, духовними засобами, охорони та захисту цих прав і свобод відповідними органами [12].

Необхідна стійкість концепції захисту прав і свобод людини і громадянина досягається шляхом опори на систему принципів, перевірених наукою та практикою. Життєстійкість і прогресивність даної концепції складається за допомогою поєднання правових, моральних, традиційних, інших соціально-регулятивних норм. Врахування такого підходу перешкодить юридичному негативу стати домінуючим явищем правової системи, стримає натиск правового нігілізму й індиферентності [17].

Не можна не відзначити, що конституційне оформлення обов'язку держави захищати права і свободи людини і громадянина є індикатором демократичного державного будівництва. Цей обов'язок знаходить функціональну визначеність через діяльність владних структур усіх гілок. Захист державою конституційних прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань і прямих порушень, на думку А. Воронова, є додатковою стадією в процесі їх реалізації, виникає у зв'язку з певними юридичними фактами. Такий захист вчені пов'язують з особливою діяльністю держави. Вона може отримати серйозний розвиток і очікувану результативність у задоволенні правозахисних претензій людей тільки при самостійному системно-діяльній оферменті [6].

Політичні та економічні перетворення в нашій державі зумовили переоцінку колишніх соціальних ідей і установок. Зроблені кроки щодо істотного зниження соціальних обтяження суспільства і держави сприймаються населенням далеко не однозначно і тягнуть за собою негативні наслідки. Така ситуація свідчить про те, що соціальні проблеми мають глибокі інститу-

ційні корені і за твердженням Т. Міронової “окремими рецептами з нейтралізації конфліктів у суспільстві тут обійтися не можна” [18]. При цьому, Е. Лукашева з цього приводу справедливо відзначає, що “права людини покликані сприяти вирішенню одного з найважливіших завдань – забезпечення сталого розвитку сучасного світу” [15], а, В. Гурлев і А. Гурлев уточнюють, що “реальний обсяг прав і свобод особистості – це завжди якийсь компроміс, якого вдається досягти в даному суспільстві” [8].

У правничій літературі досить часто висловлюються протилежні точки зору щодо реалізації певних стійких стандартів у галузі прав людини. Одні автори вважають, що можливість їх здійснення визначається, насамперед, рівнем соціально-економічного розвитку держави (зокрема, В. Букач [4], П. Рабінович [20] та ін.). Інші висловлюють думку, що права і свободи людини, закріплені в загальновизнаних принципах та нормах повинні гарантуватися кожній, гарантуватися конституцією країни та її національним законодавством (зокрема, Т. Міронова [18], В. Тимошенко [23] та ін.).

Природньо, підкреслення значущості конституційних прав особи виступає не тільки їх декларування, а й здатність держави їх забезпечити, гарантувати. Це є найважливішим аспектом, що визначає значимість основних прав і показником рівня розвиненості соціальної та правової держави. З метою забезпечення конституційних прав особи держава й утворює різного роду органи, організації, установи: правоохоронні, судові і т. д.

У процесі розвитку положень про правовий статус особи, закріплених у Декларації незалежності США, а також французькій Декларації прав людини і громадянина (XVIII ст.), інститут прав і свобод став центральним у конституційному праві і серцевиною конституційного ладу [2]. Останнім часом досить часто виникає запитання: який сенс займатися правами людини, якщо у нас вже перемогла демократія? [21], ототожнюючи при цьому демократію із владою більшості. Однак, як показує історія, влада більшості може виявитися дуже жорстокою щодо окремих людей або різних меншин (саме більшість винесла смертний вирок Сократу і навряд чи можна стверджувати, що це добре свідчення про політичний устрій Афіні).

Дослідження різномірних аспектів прав і свобод людини – завдання не з простих. Протагоровська сентенція “людина – мірило всіх речей” в поетапному історичному розвитку знайшла сучасне звучання – “людський вимір”, так учасники НБСЕ (ОБСЕ) назвали комплекс запитань у сфері взаємовідносин, пов’язаних з правами людини [9].

Таким чином, визнання людини “мірилом” пов’язане з виявленням системоутворюючих ланок, які забезпечують механізм захисту цього статусу. Комплексне вирішення поставленого завдання, на наш погляд, пов’язано з розглядом конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина в самостійному форматі. Відзначимо, що в конституційній науці глибше та послідовніше розроблена теорія прав і свобод людини. Висновки, зроблені вченими в даній сфері, систематизація наукового знання про їх природу і сутності, про принципи визначення правового статусу, класифікація прав людини, створюють, за твердженням М. Марнгейм, імпульс для вдосконалення правозахисних механізмів реалізації таких прав, пошуку адекватних і доступних процедур, вдаючись до яких, людина дійсно може відчувати себе, за конституційним визначенням, “найвищою соціальною цінністю” [17].

Коли адвокат забезпечує захист прав людини і громадянина, він робить корисну і потрібну справу, що має значення як для особи так і для суспільства, оскільки тим самим допомагає дотриманню законності, усунення її порушень. Засудження невинуватого або відхилення обґрунтованого позову приносить шкоду не тільки засудженому або стороні, що прогнала цивільну справу. Шкода заподіюється всьому суспільству, зацікавленому в законності та правопорядку, а не в помилкових судових рішеннях [22].

Захист прав людини і громадянина немає ніяких підстав протиставляти інтересам і завданням держави та її органів. Діяльність адвоката не носить подвійний характер. Вона, за вірним твердженням А. Воронова, двоєдина: обстоюючи права та охоронювані законом інтереси особистості, адвокат, тим самим діє і в інтересах суспільства, держави, зміцнює законність. Захисник, надаючи підсудному допомогу у здійсненні його процесуальних прав, тим самим сприяє правильному та всебічному розгляду справи та винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку [6].

В межах професійного обов’язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають відігравати суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері. Така теза підтверджується і міжнародними документами, що регулюють сферу діяльності інституту адвокатури. Так, Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначає роль адвоката як незамінного учасника справедливого судового

процесу, який не тільки щиро служить інтересам та захищає права свого клієнта, а також виконує такі функції в суспільстві, які виражаються в попередженні та запобіганні конфліктам, у забезпеченні вирішення конфліктів ... у подальшому розвитку закону, а також у захисті свободи, справедливості та верховенства права» [24].

Зрозумілим є те, що адвокат сприяє законності та справедливості при наданні будь-якої (юридичної) допомоги. Публічно-правовими початками визначається ставлення адвокатури до виявлених правопорушень, регламентація спілкування адвокатів з довірцями, вирішення ряду інших процесуальних питань. При цьому, передумовою успішної адвокатської діяльності є демократія, законність, дотримання прав людини, повага до його індивідуальної свободи, честі та гідності, а престиж адвоката і ефективність його діяльності перебувають у прямій залежності від становища людини в суспільстві та державі, від ставлення до фундаментальних принципів демократії і законності.

При цьому, правовою є така суверенна держава, яка функціонує в громадянському суспільстві і в якій юридичними засобами реально забезпечено захист основних прав і свобод людини та громадянина. Вона ґрунтується на певних принципах, найважливішими з яких є верховенство права, поділ влади, реальність прав і свобод людини та громадянина, законність, наявність у громадян високої правової культури [1].

Більше того, зазначає М. Лепіхов, «нинішній стан і практика діяльності державності та права, навпаки, свідчать про протилежне – думка народу не грає вирішальної ролі в державі». Зауважено декларативні гасла державних діячів про повний перехід нашої держави в правову площину, про настання повної демократії в країні не мають під собою твердого підґрунтя [13]. Досить поглянути на практичну реалізацію конституційних прав і свобод, то стає ясно, що різниця декларативних принципів Основного Закону та реальної дійсності більш ніж явна.

Отже, як вже зазначалося, визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина – це обов'язок держави. Конституційні принципи побудови правової та демократичної держави мають перед собою чітко визначену мету – не допустити свавілля та беззаконня щодо людини і громадянина, в тому числі і з боку держави. Всі принципи впливають з основної функції права – бути носієм і гарантом свободи людини в оптимальних і розумних формах. Саме справедливе право, засноване на неухильному виконанні законів, здатне по максимуму висловити, закріпити, гарантувати і тим самим забезпечити у відповідності з ви-

сокими вимогами цивілізації реальність індивідуальної свободи і прав кожної людини в житті суспільства [6].

Привілейоване становище сучасного, справедливого права в житті суспільства та держави передбачає, з метою забезпечення чіткого правового порядку, в тому числі з питань державного примусу, збереження та зміцнення основних юридичних цінностей, всіх накопичених людством досягнень в галузі юридичних гарантій прав і свобод людини, а також юридичних засобів, що забезпечують дійсну реалізацію правових ідеалів і цінностей. А звідси, на думку І. Лукашука впливає визнання на практиці постійними і непорушними діючих юридичних принципів і механізмів, що виражають такого роду правові ідеали та цінності [16]. Безперечним є і той факт, що одні з перших місць серед такого роду ідеалів і цінностей займають критерії справедливості та законності, відповідно до яких на сучасній стадії розвитку цивілізації права і свободи людини є вершиною юридичної реальності й безпосередньо входять до позитивного права – вони залишаються загальними початками, визначальними, базовими орієнтирами для чинного права. Вони покликані бути основою правової політики країни, направляти правотворчу діяльність, зусилля щодо втілення прав людини в усьому комплексі юридичних норм, правових порядків і процедур. Вони мають значення як критерій при тлумаченні права, ще більш у формуванні правосвідомості, загального ставлення до права з боку всіх суб'єктів, насамперед всіх громадян, посадових осіб і держави в цілому [6].

Існування та реалізація прав людини і громадянина неможливе без створення дієвої системи їх захисту (подібна характеристика може бути інтерпретована конституційним терміном «гарантування»). Способів захисту прав і свобод буває декілька. Насамперед, це самозахист – коли людина самостійно, всіма доступними йому законними способами і засобами захищає свої права (на жаль, цей спосіб настільки хиткий, що часто інтерпретується правоохоронними та судовими органами, як самоуправні чи інші незаконні дії, в певних випадках заборонені законом). Іншим способом захисту (або зверненням за захистом) є державний захист прав і свобод людини і громадянина. Від імені держави, в даному випадку, виступають різні органи, у тому числі правоохоронні.

Сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної системи, курс нашої держави на євроінтеграцію детермінують потребу в реформуванні системи правоохоронних органів, адаптації її до суспільних потреб і можливостей держави. Характерний для радянських часів метод ре-

формування апарату управління шляхом лише його скорочення сьогодні не можна розглядати як ефективний. На думку С. Россохи, зараз вкрай потрібен, насамперед, системно-функціональний підхід, який надасть змогу вдосконалити діяльність правоохоронних органів шляхом оптимізації завдань та функцій, структури й чисельності, фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення [21].

Адвокатура є невід'ємною частиною державного механізму відправлення правосуддя, життєво необхідної для ефективного функціонування судової влади. Основне призначення адвокатури – надання правової допомоги необмеженому колу осіб. Адвокати, за твердженням Т. Вільчик, повинні дотримуватись високих етичних стандартів при здійсненні професійної діяльності. В межах професійного обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають також відігравати суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері [5]. Така теза вченої підтверджується і міжнародними документами, що регулюють сферу діяльності інституту адвокатури. Так, зокрема, Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначає роль адвоката як незамінного учасника справедливого судового процесу, який не тільки щиро служить інтересам та захищає права свого клієнта, а також виконує такі функції в суспільстві, які виражаються в попередженні та запобіганні конфліктам, у забезпеченні вирішення конфліктів ... у подальшому розвитку закону, а також у захисті свободи, справедливості та верховенства права» [24].

Адвокат захищає громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, тобто своїми діями він сприяє зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності і державі в цілому, – відзначає російська вчена С. Лібанова [14]. Аналогічну думку підтримують й інші вчені. Так, зокрема, С. Прилуцький зазначає, що самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації на існуючий режим законності [19].

Слід також відзначити, що адвокатурі, як незалежному професійно-правовому правозахисному інституту, відведена важлива роль не тільки в механізмі конституційного гарантування судового захисту прав і свобод та створення належних умов послідовної реалізації завдань

судочинства, а й у конституційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини в усіх сферах життя. Судова влада в сучасному суспільстві, будучи інтегрованою у державний механізм, виконує функцію посередника у спорах між учасниками суспільного життя і є досить ефективним засобом примирення і розв'язання соціальних конфліктів. У цьому – головна соціальна цінність правосуддя й основна причина, через яку суб'єкти соціального життя конституують судову владу [11]. Як відзначає з цього приводу В. Городовенко, судова влада потребує: 1) соціального контролю з боку представників суспільства за справедливим застосуванням не тільки закону, а й норм моралі з урахуванням місцевих традицій та звичаїв, що склалися; 2) забезпечення представниками суспільства таких умов, що можуть гарантувати суддям незалежність від незаконного впливу офіційних структур та самостійність у формуванні їх внутрішнього переконання по судовій справі [7]. Зовнішній контроль за діяльністю суду здійснюється в тій чи іншій мірі зацікавленими особами, громадськістю та засобами масової інформації. Але це контроль випадковий, епізодичний і не завжди переконливий, – зауважує О. Бойков [3].

Як ми вже відзначали вище, головним чином нас цікавить проблема ефективного правового захисту людини і громадянина – найгостріша проблема століття сьогодення. Гасло захисту прав людини з'явився не на порожньому місці. І не тільки проголошення прав особи, а й створення умов їх реалізації (у нашому випадку правових гарантій) не є наслідком компромісу соціальних інтересів. Якщо Загальна декларація прав людини залишається орієнтиром для розвитку цивілізованого законодавства держав світового співтовариства, то слід пам'ятати її безумовні постулати: "... *Визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та необмежених прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах ... Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією*" [10].

Найважливішим правом людини, визначальним і контролюючим весь хід її життя, є право на кваліфіковану юридичну (правову) допомогу, тобто це гарантована законом можливість особи отримувати необхідну їй допомогу від осіб, що володіють спеціальними юридичними знаннями, вміннями та навичками, що дозволяють людині ефективно захищати і відстоювати свої права та законні інтереси.

Висновки. Таким чином, інститут адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина виступає одним із засобів для

самообмеження державної влади шляхом створення та активного функціонування незалежного правозахисного інституту, що є активним актором процесу реалізації основної конституційної функції держави – реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правовий статус адвокатури дозволяє їй активно забезпечувати прав не тільки кожної особи, але і усього громадянського суспільства, ефективно реалізувати правозахисну функцію держави шляхом забезпечення належної взаємодії в діяльності органів державної влади та громадянського суспільства.

Основними ознаками адвокатури, що розкривають її сутність в механізмі надання правової допомоги є: 1) адвокатура виступає окремим правозахисним інститутом; 2) адвокатура активно взаємодіє з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства як рівноправний партнер в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина; 3) в межах професіонального обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати відіграють суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание, и направления для дальнейших исследований. *Полис*. 1995. № 3 С. 15-20.
- Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: учебник. 4-е изд., изм. и доп. М., 2004. 364 с.
- Бойков А.Д. Третья власть в России. Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990–1996 гг. М., 1997. 221 с.
- Букач В. Зміст конституційних прав і свобод громадян. *Право України*. 2001. № 9. С. 28-31.
- Вільчик Т. Конституційно-правовий статус адвокатури. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 2 (8) / 2015. С. 1-13.
- Воронов А.А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь : дисс.докт.юрид.наук по спец. 12.00.11. М., 2008. 490 с.
- Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : *монографія*. К. : Фенікс, 2007. С. 172-173.
- Гурлев В.В., Гурлев Л.В. Социальное государство и общество. СПб, 2002. 312 с.
- Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ (ОБСЕ), Міжнародний документ від 29.06.1990 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_082
- Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- Карпов Д.В. Социально-правовая природа судебной власти. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Право*. 1997. Вып. 1. С. 162–169.
- Кудрявцев В.Н., Лукашева Е.Л. Новое политическое мышление и права человека. *Вопросы философии*. 1990. № 5. С. 3-11.
- Лепихов М.И. Конституционные основы социального государства и социальных прав народа и человека. *Закон и право*. №11. 2005. С. 12-13.
- Либанова С.Э. Адвокатура Российской Федерации в механизме конституционного гарантирования защиты прав и свобод : монографія. Курган, 2009. 375 с.
- Лукашева Е.Л. Права человека: геополитический подход. *Государство и право*. 2001. № 5. С. 87-90.
- Лукашук И.И. О современной концепции прав человека. *Юридический журнал*. 2000. № 2. С. 46-53.
- Мархгейм М.В. Конституционная система защиты прав и свобод человека и гражданина: Дис.... д-ра. юрид. наук. М., 2005. 384 с.
- Миронова Т.К. Основные права человека в Конституции и международно-правовых нормах. *Гражданин и право*. 2006. № 4. С. 3-7.
- Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. К., 2013. 35 с.
- Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення (основи загальної теорії права і держави): Навч. посібник. К., 1992. 330 с.
- Россоха С.В. Правоохоронні органи держави в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*. Випуск 35. 2015. С. 45-49.
- Стецоиский Ю.И. Советская адвокатура: Учеб. пособ. для вузов. М: Высш. шк., 1989. 304 с.
- Тимошенко В.І. Юридична і фактична рівність: проблеми розмежування. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 33. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 2.

24. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів (прийнята на пленарній сесії ССВЕ 24.11.2006 р.) URL: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>.
25. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.
26. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
27. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правовий статус особи: базові підходи. КПАС. 2020. № 1.
28. Белов Д.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: окремі питання теорії конституціоналізму. *Часопис КУП*. 2020. № 4. С. 22-25.
29. Белов Д.М., Громовчук М.В. Норма конституційного права та правовий статус людини і громадянина в конституційному праві України: деякі питання співвідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 44-47.